

det geografiska urvalet. De västsvenska förutsättningarna för en bemedlad allmog motiverar (jämte författarnas egna intressen, vilket ärligt påpekas) västsvensk dominans bland undersökningarna, men detta resonemang fungerar bara om bondeherrgården betraktas som någonting allmänt. Lyfts i stället normbrytandet fram är det i min mening minst lika rimligt att söka byggherrarna bland de förväntat fåtaliga storbönderna i områden där bondens ställning i allmänhet var sämre och där mångtaliga herrgårdar kunde inspirera till storslaget byggande hos dessa få.

Sammanfattningsvis har författarna och, inte minst, redaktörerna presenterat ett värdefullt arbete. Värdet ligger i huvudsak i skapandet av bondeherrgården som begrepp och forskningsfält, genom de åtta undersökningarna redan från början försett med ett digert forskningsläge. Den ekonomiska kontextens dominans blockerar visserligen övriga potentiella perspektiv och förhindrar på så vis empiriska kullkastningar, men ser vi boken som ett forskningsläge är detta inte ett problem. *Bondeherrgårdar* är inte någon avväpnande slutplädering, det är en kreativ start på något som förhoppningsvis kommer att växa.

*Uppsala universitet*

CARL MIKAEL CARLSSON

Fredrik Sandgren (red.), *Kvinnors flit och slit: Kvinnors arbete under tidig svensk industrialisering* (Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet 2018). 203 s.

Det finns numera relativt många svenska studier av kvinnors arbete under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal. De flesta av dessa är fallstudier, få har studerat kvinnors arbete på en mer aggregerad nivå. I projektet "Kvinnors arbete under tidig svensk industrialisering – konstruktion och realitet" har en grupp forskare under ledning av ekonomhistorikern Inger Jonsson tagit sig an denna uppgift. I antologin *kvinnors flit och slit* studeras i vilken mån Tabellverkets folkmängdstabeller kan användas för att studera kvinnors yrkestillhörighet och arbetskraftsdeltagande. Till skillnad från Yngve Fritzell, som på 1970-talet skrev en rad artiklar om Tabellverket utifrån de tryckta sammanställningarna, har man i detta projekt gått ner i de lokalt ifyllda formulären. Projektets syfte är tvåfaldigt, dels att utveckla metoder för att skatta kvinnors och mäns sysselsättningsmönster i ett regionalt jämförande perspektiv, dels att dekonstruera folkmängdstabellernas uppbyggnad.

Antologin består, förutom en inledning, av fem artiklar. Inger Jonsson svarar ensam för två kapitel och ett har hon skrivit tillsammans med

Fredrik Sandgren. De resterande bidragen har författats av Marie Ulväng respektive Carolina Uppenberg. Historikern Maria Ågren har skrivit ett efterord.

I det första, relativt korta kapitlet ger Inger Jonsson en forskningsöversikt över den internationella forskningsfronten rörande kvinnors arbete och i synnerhet rörande källkritiska problem i de officiella källorna när det gäller registrering av kvinnor.

I den följande artikeln analyserar Inger Jonsson Tabellverket som en källa till kunskap om yrken och försörjning. Här görs en källkritisk genomgång av folkmängdstabellernas uppbyggnad och hur detta påverkat möjligheten att få uppgifter om kvinnors arbete och försörjning. Redan det faktum att formulären för tabellerna ändrades sex gånger, och att kategorierna då gjordes om, försvårar jämförelser över tid. Grundligast analyseras de tre olika formulär som användes 1749–1824. Jonsson för en källkritisk diskussion rörande tre aspekter: sociala kategorier, ålder samt kön och civilstånd. Här ges en rad exempel på hur formulärens struktur skapade många frågetecken, men också hur dessa kan hanteras. Så exempelvis ger 1800 års tabeller vid handen att det fanns 5 000 fler gifta män än gifta kvinnor. Orsaken befins vara att män, men inte kvinnor, kunde registreras för fler än ett yrke i de två första formulären. Inger Jonssons slutsats är att, trots många källkritiska problem, kan Tabellverket användas för att studera kvinnors arbete och försörjning, men att det behövs kompletterande källor för att hantera dessa problem.

Marie Ulvängs bidrag är en studie på lokalnivå där just en sådan användning av kompletterande källor används. Hon jämför Tabellverkets folkmängdstabeller med mantalslängder och bouppteckningsmaterial för Lillhärdals socken under perioden 1766 – 1830 för att på så sätt komma åt kvinnornas arbete och försörjning. Genom en sådan studie har det varit möjligt att förstå vad Tabellverkets ibland kryptiska kategoriseringar står för.

Så exempelvis har hon kunnat visa att den något oklara kategorin ”änkor som lever av egna medel”, var sådana som förestod ett eget jordbruk, det vill säga de var bönder. Men vad stod denna kategori för i de större städerna eller i exempelvis Södermanland? Här behövs fler lokala och regionala jämförande studier för att överbygga de källkritiska problemen och få mer kunskap om kvinnors arbete.

Kapitlet ”Kvinnors arbete och regionala arbetsmarknader i Sverige under 1800-talets första hälft” har skrivits av Inger Jonsson och Fredrik Sandgren. Utifrån Tabellverket analyseras utvecklingen av kvinnors arbete 1805–1855. Det är änkers och ogifta kvinnors arbete som studeras, uppdelat på landsbygd och städer. Det är synd att de inte istället fokuserade på gifta kvinnor, som är den grupp där kunskapsluckorna är störst. Intressantast är här de analyser som görs på länsnivå. Till detta kapitel hör också en tabellbilaga på

aggregerad nivå, som kan vara till god hjälp för alla som studerar kvinnors arbete och försörjning under 1700- och 1800-talen.

I kapitel 5 presenterar Carolina Uppenberg sin forskning om det agrara tjänstefolkssystemet och maktrelationer i hushållen 1730–1860. Syftet är att analysera de förändringar av genuskontraktet som skedde när pigor och drängar inte kunde räkna med att en gång själva bli husbönder och husmödrar. Fokus ligger här på lagstiftning och den samtida diskussionen rörande tjänstefolkssystemet.

Antologins underrubrik är ”Kvinnors arbete under tidig svensk industrialisering”. I kapitlet om regionala arbetsmarknader finns ett kortare avsnitt med rubriken ”Kvinnliga arbetare i industriell och kommersiell verksamhet”. I övrigt är det mer fokus på landsbygdens bönder och deras anställda än på industrin. ”Kvinnors förvärvsarbete 1750–1855” hade varit en mer rättvisande underrubrik.

Det är väl känt att folkräkningar och officiella källor underredovisar kvinnor och kvinnors yrkesarbete. Antologin *Kvinnors flit och slit* ska snarast ses som en första inventering av dessa källkritiska problem i Tabellverket. Det viktiga är att forskarna här visar att med rätt metod går det att lösa många av dessa problem. Men den visar också att det behövs betydligt mer forskning.

Södertörns högskola

KEKKE STADIN

Louise Lönnroth, *Doktor Dubb dikterar: Omsorg om fattiga barn i Göteborg 1800–1850* (Göteborg: Riksarkivet 2018). 494 s.

Forskningslitteraturen om den äldre fattigvården i Sverige före omkring 1850 kan i bästa fall gripa över mer än lokala organisationsfrågor och andra formaliteter. De stora omvälvande materiella och sociala förändringarna medförde vad dåtidens etablissemang kallade pauperisering, det vill säga antalet fattiga, ökade snabbt. Under lång tid och innan fabriksindustrialismen slagit igenom, innebar fattigdom brist på eller helt enkelt avsaknad av varaktiga försörjningsmedel. Andelen hel- och halvproletärer av totalbefolkningen tre- eller fyrdubblades. Gamla föreställningar om vård av fattiga gjorde sig emellertid gällande ända fram på 1900-talet. ”Rätta” eller ”hederliga” fattiga, de som oförskyllt förlorat möjligheterna till knappt uppehälle, ansågs kunna i all ödmjukhet begära samhällets understöd. De ”orätta” eller ”ohederliga” – lösdrivare (arbetslösa), lättingar och liderliga kunde inte påräkna någon sådan hjälp. Till gruppen ”rätta” fattiga hörde exempelvis de